

**МІНІСТЕРСТВО ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ МЕДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені
ДАНИЛА ГАЛИЦЬКОГО
Кафедра українознавства**

Галина Терешкевич (с.Діогена)

**Основи християнської етики та моралі
Матеріали для **самостійної роботи** студентів
з вибіркової дисципліни для студентів 1 курсу
галузі знань 22 «Охорона здоров'я»
спеціальності 221 «Стоматологія»**

ЛЬВІВ, 2023

МІНІСТЕРСТВО ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ МЕДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені ДАНИЛА
ГАЛИЦЬКОГО
Кафедра українознавства

Галина Терешкевич (с.Діогена), укладач

Основи християнської етики та моралі
Матеріали для самостійної роботи студентів з
вибіркової дисципліни
для студентів 1 курсу
галузі знань 22 «Охорона здоров'я» спеціальності
221 «Стоматологія»

Обговорено та ухвалено на засіданні
методичної комісії кафедри
українознавства (протокол № 1 від 31
серпня 2023 року)

Затверджено профільною методичною
комісією гуманітарних дисциплін
(протокол
№ 4 від 31 травня 2023 року)

УДК 811.161.2 (072)

М 1189с.

Терешкевич Г. (с.Діогена)

Основи християнської етики та моралі: матеріали для самостійної роботи студентів з вибіркової дисципліни для студентів 1 курсу галузі знань 22 «Охорона здоров'я» спеціальності 221 «Стоматологія»/ Г.Терешкевич (с.Діогена). Львів: Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького, 2023. 49 с.

*Навчально-методичне видання містить матеріали для самостійної роботи студентів з курсу вибіркової дисципліни «Основи християнської етики та моралі», проблемні питання, поради, список рекомендованої літератури, визначення основних понять.
Адресовано студентам першого курсу медичного факультету.*

РЕЦЕНЗЕНТИ:

О. М. Христенко: к. пед. н., доцент кафедри філософії та суспільних дисциплін Тернопільського державного медичного університету імені І. Я. Горбачевського, к. пед. н., доцент

Н. В. Коляденко: д. мед. н., завідувач кафедри загальномедичних дисциплін і психосоматики ПрАТ «МАУП», член Товариства православних лікарів України

Обговорено та ухвалено на засіданні методичної комісії кафедри українознавства (протокол №1 від 31 серпня 2023 року)

Затверджено профільною методичною комісією гуманітарних дисциплін (протокол №10 від 31 травня 2023 року)

©Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького, 2023

© Галина Терешкевич (с.Діогена), 2023

© Кафедра українознавства, 2023

Передмова

Пропонований посібник укладено відповідно до програми вивчення навчальної дисципліни «Основи християнської етики і моралі» для фахівців другого (магістерського рівня вищої освіти), галузі знань – 22 «Охорона здоров'я» спеціальності – 221 «Стоматологія».

Вивчення курсу «Основи християнської етики та моралі» для підготовки фахівців другого (магістерського рівня вищої освіти) у вищих медичних навчальних закладах освіти України зумовлене такими причинами:

- загальною кризою моральних цінностей, наслідком якої є нівелювання пошани людського життя, намаганням у певному розумінні підпорядкувати природний закон цивільному праву: все те, що дозволене правом, етично дозволене, але така пропаганда зазвичай хибна;

- складним процесом переборювання дехристиянізації особистого і суспільного життя;

- поширенням концепції абсолютної свободи індивіда, владної людини зі своїми інтересами, переконаннями, суб'єктивними оцінками і домаганнями, що може призвести до поневолення людиною інших людей;

- проникненням у суспільну ментальність «культури смерті», яка виражає тенденцію драматичної агресивності, спрямована на людське життя, сприяє широкому проникненню в суспільство індивідуалістичних, матеріалістичних, утилітарних ідей;

- глибокою духовною кризою, якої зазнала Україна внаслідок панування недавнього тоталітаризму та масового атеїзму, бездуховного виховання членів суспільства на державному, політичному, побутовому рівнях (корупція, ошуканство, зневага до людини, злочинність, самогубство, пияцтво, наркоманія, розлучення, аборти, контрацепція тощо); — потребою відповідності між поняттями: «знати, говорити і жити»;

- потребою реалізації конституційної відповідальності за виховання дітей, підлітків, молоді на засадах християнської етики і моралі;

- потребою не тільки фахової підготовки студентів, а й виховання їх у душі любові до ближнього, милосердя, готовності до самопожертви в ім'я хворих, співчуття їм у горі, високої гуманності, моральності.

Курс «Основи християнської етики і моралі» належить до відносно нових комплексів аксіологічних орієнтацій громадянського суспільства в Україні, особливо за умов девальвації духовних і моральних цінностей.

В силу традиційно-релігійно-духовної орієнтації ментальності українського суспільства вивчення названого курсу сприятиме формуванню особи студента на засадах альтруїзму, людяності та обов'язку

у відношенні до хворого, милосердя, чесності, працьовитості; духовно багатой особистості. Цьому сприяє і та обставина, що програма складена без конфесійної тенденційності, носить екуменічний характер, адаптована до багатоконфесійності.

В програму включені теми методологічного спрямування, зокрема, порівняльний аналіз категорій і понять як загальнолюдської, так і християнської етики. Розглядаються дискусійні проблеми співвідношення світської і релігійної моралі.

Курс «Основи християнської етики і моралі»:

а) базується на вивченні студентами основних положень християнської етики і моралі, особливо в медицині.

б) закладає висвітлення багаточисленних проблем загальнолюдської і християнської етики на базі поєднання духовного і філософсько-наукового рефлексування, поглибленого розуміння змісту категорій світської і релігійної моралі.

в) надає можливість студентам оволодіти системою сучасних вимог до знань, умінь, навичок та набуття компетентностей, необхідних майбутнім лікарям у їхній професійній діяльності.

г) сприяє належному вирішенню питань щодо розуміння хворого та його проблем, уміння керуватися у своїй повсякденній діяльності засадами, нормами та правилами християнської загальнолюдської медичної етики як органічних складових професіограми медичного працівника.

Під час вивчення курсу «Основи християнської етики і моралі» студент повинен засвоїти механізми та прийоми християнської етики і моралі, загальні поняття, витоки, принципи засад здорового способу життя, а також аспекти професійної поведінки діяльності лікарів із врахуванням особистості хворих і їх оточення у різних сферах медичної практики (терапія, хірургія, акушерство та гінекологія, педіатрія, психіатрія, соціальна медицина тощо

Самостійна робота №1

«Етика» і «Християнська етика та мораль». Біблія – книга історії спасіння, невичерпне джерело віри та моралі (7 год.)

Ноологічний смисл християнського віровчення розкривається в трьох фундаментальних аспектах життя людини на Землі: *духовно-розумному, морально-духовному й духовно-естетичному*. Іншими словами, в християнсько-філософській ноології виокремлюються три домінуючі сфери людського життя: *раціональна (розумова), моральна (етична) та естетична*. Ці складові конституують ноосферу людини як образу і подоби Божої. Ноосфера людини формується і функціонує в тріадній активності таких душевно-духовних здатностей людини як *“уява-інтуїція-розум”* (духовно-розумна сфера), *“віра-совість-воля”*

(морально-духовна сфера) і “любов- радість-надія” (духовно-естетична сфера).

Духовно-розумна сфера є предметом дослідження таких розділів філософії (зокрема, християнської) як *епістемологія*, *аксіологія*, *герменевтика* та ін. У свою чергу, морально-духовна сфера людини тематизується і концептуалізується у контексті філософсько-богословської дисципліни під назвою *християнська етика*. Теоретико-методологічною основою християнської етики є *християнське моральне богослов'я*. І врешті решт, духовно-естетичні ідеали і норми досліджуються такою галуззю філософії як *естетика*.

Християнську етику як наукову дисципліну слід розділити на три великі частини: *етику закону*, *етику відкуплення* та *етику боголюдської співтворчості*. Таке розділення було вперше здійснено видатним християнським філософом М. О. Бердяєвим у праці “Про призначення людини. Досвід парадоксальної етики”, яка була видрукована в Парижі в 1931 році.

Предметом вивчення християнської етики є, перед усім, морально-духовна сфера людського буття, тобто власне сфера моральної (етичної) духовності, тої духовності, яка проявляється особистісно. Бо саме в особистості і через особистість людини розкриваються і реалізуються принципи духовності, моралі, свободи, творчості, природо-, людино- і бого-пізнання. Ці принципи знаходять своє методологічне виявлення у філософії духа і духовного пізнання – *християнсько-філософській ноології*.

Християнська етика – це етика благодатної морально-духовної сили людини, яка відроджується за допомогою Святого Духа через прийняття відкупної Жертви Господа нашого Ісуса Христа.

Необхідність включення етики закону в контекст християнської етики пов'язана з тем, що загальнолюдська етика в сутності своїй є *етикою соціальною* на відміну від етики відкуплення та етики творчості, які є істотно персоналістичними. Соціальною тому, що соціум, суспільство є носієм і охоронцем моральних і духовних законів. Соціальна етика багатьох сучасних соціумів втратила свої богооткровенні джерела, і для неї суб'єктом етичних оцінок та норм є соціум, суспільство, а не особистість. Це означає, що суспільство встановлює моральні закони, заборони, норми та ідеали, якими людина повинна керуватися під страхом морального та юридичного відлучення і покарання. Етика закону не може бути індивідуальною і персоналістичною, – вчив Бердяєв, – бо вона ніколи не проникає в інтимну глибину морального життя особистості, її морального досвіду і боротьби. Вона перебільшує зло стосовно людської особистості, встановлюючи заборони і покарання. І в той же час ця етика применшує зло світового і

суспільного життя, тобто вона є оптимістичною. Особливості етики закону чітко визначені Бердяєвим у таких словах: Етика закону є одночасно і високолюдною, присотосованою до людських потреб, до людського рівня, і, з другого боку, неймовірно жорстокою у відношенні до людської особистості, до її індивідуальної долі та до її інтимного життя.

Христове євангельське морально-духовне вчення через етику відкуплення надає можливості кожній людині, яка приймає Ісуса Христа як свого особистого Спасителя, подолати етику закону і в морально-духовній боротьбі із своїми власними гріхами та обмеженнями прилучитися до боголюдського життя-пізнання. Це означає, що етика відкуплення (власне, християнська етика) є етикою Божої Благодаті, благодатною етикою. Але оскільки, знову ж таки, “світ у злі лежить”, то однієї етики відкуплення, виявляється, недостатньо. Тому що людська особистість, навіть якщо вона є відроженою в євангельському смислі, частиною свого тілесно-душевного та соціального ества вимушена жити в соціумі, в соціальних буднях, в яких вона не лише піддається тим чи іншим насильствам, але й охороняється законом і правом. *Християнська етика вчить про благодатну дію, про благодатний Промисел Божий в житті окремої людини і всього людства.*

Будь-яке етичне пізнання, в тому числі й християнське, має свою істотну специфіку. По-перше, воно є аксіологічним, ціннісно-смысловим вченням про реальні умови і сутності людського буття, людського життя-пізнання; по-друге, в своїй імперативній (приписовій) сутності етико-християнське вчення спрямовується до морально-духовного покращення, удосконалення людського буття.

Отже, християнська етика є принципово смисло-творчою наукою, засобами якої конститууються морально-духовні цінності, ті цінності, які органічно входять у ціннісно-смысловий універсум людського буття на землі. Слід також відзначити, що етико-християнське пізнання вимагає *мужності*. М. О. Бердяєв писав: Хто відчуває страх перед традиційними моральними поняттями й оцінками, що завжди мають соціальне джерело, той не здатний до етичного пізнання, бо етичне пізнання є морально-духовною творчістю. А перемога над страхом є духовно-пізнавальним актом. Християнську етику не слід розуміти як лише кодифікацію традиційних моральних норм та оцінок. Християнська етика нашого часу вимагає творчо-вольової мужності та смисло-творчої активності особистості. І хоча пізнання у світі гріхопадіння дає хвилини радості й найвищого злету думки та прозріння, але плоди пізнання є завжди гіркими. Це, перед усім, стосується морально-духовного пізнання. Чому? Тому що пізнання людини в нашому земному світі, вчив Бердяєв, – це вже є вигнання із раю, втрата

райського життя. А особливо гірким є пізнання добра і зла, тобто, етичне пізнання. Із усіх видів пізнання, пізнання етичне є найбільш безстрашним і найбільш гірким, бо в ньому розкривається цінність і смисл життя, і в ньому ж перед нами відкриваються у всій своїй наготі гріхи і зло.

Християнська етика вчить про *темну* і *світлу* духовність в житті- пізнанні людини. Це означає, що християнська етика, як наукова дисципліна, має справу із гріхом, з виникненням і розрізненням темної і світлої духовності людської особистості, з необхідністю встановлення ідеалів та норм у морально- духовній сфері людського життя. Але ці норми та ідеали мають універсальне значення. Отже, християнська етика має значно ширшу сферу свого дослідження, ніж традиційно всім відому. Тут мова йде про широкі горизонти видимих і невидимих світів, в осередді яких знаходиться морально-духовне буття розумних істот.

Людина впала з висоти у відповідності з глибинним біблійним віровченням, а тому вона знову може (але вже з допомогою Божою) піднятися на нову висоту. Ця ситуація піддається короткому поетичному вираженню:

Але, окрім *етики відкуплення*, з якою людство знайомо вже дві тисячі років, є *етика боголюдської співтворчості*, етика боголюдського цілісного діяння, етика боголюдського синергетизму. Ця остання дозволяє краще зрозуміти етику відкуплення. І ось чому. Справа в тому, що метою людського життя є вічна творчість, радше співтворчість людини зі своїм Отцем Небесним, а не вічне підкорення, не вічне поневолення. “Не називаю вас більше рабами, бо раб не знає, що робить господар його; а Я називаю вас друзями, тому що сказав вам усе, що чув від Отця Мого” [Іоан, 15: 15]. Це означає, що в боголюдському діянні і співдіянні людина покликана до співтворчості з Богом. Покликана бути творцем нових цінностей. Тобто, людина є свобідною у справах Божих, у творенні добра, нових цінностей, у безмежному універсумі Божественної Істини-Блага-Краси. При цьому ми переходимо від етики відкуплення до досить таки *езотеричної*, аж до сьогодні, – етики боголюдського синергетизму.

Самостійна робота №2

Виникнення Всесвіту і походження людини. Гріх людини і Божа благодать Про закон. Мораль Старого Завіту. Декалог.

У наш час є два великих розділи християнської філософії, в яких вивчається людина як образ і подоба Божа: 1) християнсько-філософська антропологія; 2) християнсько-філософська ноологія – філософія духа і духовного пізнання. Християнська антропологія ґрунтується, з одного боку, на біблійному вченні про створення людини Богом-Творцем за Своїм образом і подобою, тобто за

образом і подобою Божою і, з другого – на біблійному положенні про гріхопадіння наших прародителів. Ці положення (постулати, догми) були і залишаються незбагненними для будь-якої філософсько-богословської думки. Але наша релігійно-християнська свідомість в zasadничується цими двома догматами (або фактами). І, як учать отці Церкви, ми знаємо лише історію гріховного людства і безсилі уявити собі первісну безгрішність наших прародителів – Адама і Єви.

Отже, ми маємо знати велику драму історії людства. Тобто, по-перше, знати про створення людини за образом і подобою Божою; по-друге, знати про найбільшу антропологічну катастрофу, яка була в історії людства, – трагедію гріхопадіння перших людей; і по-третє, знати таємницю благодатного спасіння і обоження людей через відкупну Жертву Ісуса Христа як Сина Людського і Сина Божого.

Для невіруючої людини не існує, по суті, згаданих вище трьох істин християнської антропології – істини створення людини за образом і подобою Божою, істини гріхопадіння та істини Христового відкуплення людства. Але ось віруючий розум *знає* ці істини, а тому бачить і думає інакше, ніж невіруючий, а тому й пізнає *інакше*. Віруючій особистості відкривається *створеність* світу й людини Богом-Творцем, відкривається непорушна свобода й гідність людини, що створена за образом і подобою Божою. Нашою боголюдською вірою, совістю, волею усвідомлюється великий трагізм і сум історії людства, а також дивовижна містерія (таємниця) його відкуплення Ісусом Христом й можливостей особистого блаженного життя вічного.

Отже, людина створена за образом і подобою Божою. Це пряме свідчення Божественного Одкровення дається нам у Біблії (Бут. 1:27). Смысл цього догмату розкривається на основі духовного досвіду Отців і Учителів Церкви, стаючи духовним досвідом і надбанням кожного християнина.

Образ Божий дається людині як непорушна основа її сутності, її відмінності від усякого іншого живого земного створіння. Подоба Божа є тим, що здійснюється людиною на основі цього образу й стає її боголюдським завданням, покликанням до досконалості, до життя вічного. Коли ми говоримо про образ і подобу Божу, то прямий смысл цих слів вказує на те, що в людині повинно бути щось, так би мовити, схоже на Бога. І святі Отці Церкви Христової вказують на ці риси нашої богоподібності.

Передусім мова йде про царське достоїнство людини серед усіх інших живих земних створінь. Людина була створена останньою і була поставлена володіти земним матеріальним світом розумно і лагідно. Усе ж інше створіння, живе і неживе, створене

для людини в допомогу і в настановлення її. Інша важлива риса Божого образу в людині – здатність до самостійної творчості, схильність і тяга до неї. Рідко людина не бажає створювати щонебудь, наприклад, який-небудь предмет, інструмент для своєї користі, художній образ, або наукову ідею тощо. І в основі цього творення лежить власна оригінальна думка особистості людини. Людині надана Творцем духовно-розумна, творчовольова сутність; безсмертна душа за образом вічності Самого Бога. Окрім цього, людині надана свобідна воля морально-духовного вибору, знову ж таки, за образом безмежної Всемогутності Волі Божої.

Людина наділена дивовижними душевно-духовними, смисло-творчими і творчопізнавальними здатностями: *уявою-інтуїцією-розумом, вірою-совістю-волею, любов'ю-радістю-надією*. Її розум здатний до абстрактного мислення; почуття здатні сприймати красу Божої Світобудови; вся духовно-пізнавальна сутність людини спрямовується до Божественної Істини-Блага-Краси. Усе це, безсумнівно, є рисами, атрибутами (невід'ємними якостями) Божого образу в людині. Правда, вони властиві й іншим творінням Божим, наприклад, ангелам.

Перераховані ознаки (риси) образу Божого не вичерпують усього обсягу цього поняття. Ні Біблія, ні святі Отці не перераховують усіх рис по пунктам і, мабуть, не могли перерахувати. Бо є і ще щось у людині від цього образу, що взагалі незбагненне для нас у цьому світі.

Образ Божий даний людині невід'ємно, раз і назавжди. І водночас подібність, єднання людини з Богом споконвічно не було повним і досконалим. Людині належало вільно вибирати шлях до Бога і самій трудитися для того, щоб уподібнюватися Йому.

Поняття “образ” виражає *тілесно-душевно-духовне статичне (незмінне, інваріантне) ество людини, а “подоба” – її динамічне ество*. Отже, образ – це те, що дано людині споконвічно і не відбирається, а подоба – це те, що людина має досягати, те чим вона може постійно збагачуватися й прикрашати в собі первісний образ шляхом добродесного і добродчинного життя. Але перші люди в раю вибрали шлях неслухняності Богові. А тому подоба Божа – динаміка боголюдського діяння була порушена. А образ Божий, хоча й не зник, але істотно спотворився, спотворився до невпізнанності. Риси ж образу Божого були використані для злих і гріховних справ, тобто у справах непристойних. Панування людини над світом перетворилося у тяжку боротьбу з іншими творіннями Божими. Розум і воля людини, через які (за допомогою яких) вона була здатна осягати предмети та явища духовного світу і спілкуватися зі своїм Творцем, спрямовувалися до спілкування із занепалими ангелами і багато чому недоброму люди навчилися від них. Творчовольові й

смісло-творчі здатності були використані для винаходів в галузі господарства, техніки, науки і культури. І ці численні винаходи привезли до світу, який “увесь у злі лежить”.

До Першого приходу Христа на Землю образ Божий в людині залишався затьмареним і перекрученим. Але Господь наш Ісус Христос, пострадавши за нас, у своїй відкупній Жертві відновив образ Божий в людині для всього людства в цілому. І тепер кожному із нас дарується можливість цього відновлення вірою у Христа – Сина Божого за благодаттю Святого Духа. *Кожна людина має можливість прийняти плоди Христової перемоги над гріхом і смертю, відновити в собі затьмарений образ Божий і повернути втрачену подобу Божу.*

Нове створіння у Христі Ісусі – Сині Божому – робить людину причасницею боголюдського життя і творчості. На цю нову істотність християнського, боголюдського життя-пізнання вказує апостол Петро, коли говорить: «Ви стали учасниками Божої природи, уникнувши зіпсуття, утікаючи від пожадливого світового тління» (2 Пт. 1:4). Людина як образ і подоба Божа, як морально-духовна істота, зростаючи у Христі за допомогою морально добрих вчинків, зберігає, розвиває та зростає в своєму новому боголюдському спілкуванні, досягаючи нового стану Богоподібності.

Поняття “життя у Христі” не означає якогось певного місця чи навіть певного поля людської діяльності. Це поняття вказує на те, що за допомогою Святого Духа людина має доступ до участі в природі божественній, стає здатністю до богоспілкування через молитву і Церковне життя. З часу другого народження людини за допомогою Духа Святого божественні енергії входять у духовну реальність людського життя-пізнання. Таким чином, з одного боку, Христос живе і діє в нас у Святому Дусі, а з іншого – ми живемо і діємо у Христі Ісусі Господі Нашому силою Святого Духа, стаючи живими та діяльними членами Містичного Тіла Христа, яким є Церква Христова.

Життя у Христі означає мислити, прагнути і діяти у Христі, в Ньому і з ним, здобуваючи завдяки цьому нові можливості, нову внутрішню морально-духовну наснагу і силу. Християнин, який зробив свій фундаментальний вибір, обрав Христа Ісуса як Господа і Спасителя та з’єднався з Ним, стає морально-духовно відповідальним за повноту людського потенціалу, за Дар Святого Духа і боголюдське життя. Морально-духовна відповідальність християнина включає в себе відповідальність не лише за реалізацією та повний розвиток усього багатства людської природи, а й за боголюдське життя, отримане в результаті свого духовного відродження. *Нова людина, людина духовна, нова людина у Христі отримує морально-духовні засади для правил і*

норм поведінки, які стають дійовим виявом християнської віри-совісті-волі в особистому, сімейному, суспільно-політичному та інших вимірах людського буття, людського життя-пізнання. Реальна поведінка християнина – це свідоцтво віри і совісті, яке часом вимагає справжнього героїзму та відваги. А тому, коли християни, визнаючи себе учнем Христа, своєю поведінкою суперечить цій внутрішній морально-духовній єдності з Ним, тоді він, фактично, чинить акт віровідступництва.

Отже, поняття “дух” вказує нам про надприродну (небесну, божественну) складову людини, *заперечення якої у ХХ столітті стало катастрофічним*. З іншого боку, поняття “душа” вказує на неповторність кожної особистості, її унікальність стосовно соціального і природного порядків буття. У науковій психології атеїстичного спрямування термін “душа” часто вживають як синонім терміна “психіка”, протиставляючи таке тлумачення душі людини релігійним концепціям, у яких душа розглядається як надприродна безсмертна цілісність людини, що лише тимчасово перебуває у тілі людини. При цьому ми зустрічаємося з проблемою відношення, взаємозв'язку і взаємозалежності духа, душі і тіла людини.

Ноологія наголошує на тому, що тріаду “дух-душа-тіло” ми отримали як одкровення, яке йде до нас із далеких віків релігійної і філософської мудрості. Ця тріада свідчить нам про таїну людську і боголюдську. Людська особистість є буттям-пізнанням, є духовним суб'єктом, котрий наділений *інтуїцією* буття, інтуїцією божественного смислу життя. Через тіло своє людина стає феноменом природи, стає здатною до земного, органічного життя, перебуваючи у численних взаємозв'язках і взаємовідношеннях із матеріально-енергетично-інформаційною тканиною (структурою) Всесвіту. У свою чергу, через *дух* людина стає феноменом світу невидимого, світу духовного, небесного.

Перетин світу природних явищ і процесів зі світом духовним здійснюється в душі людини. І душа тут виступає тою сутністю, в якій живе людина. Святий Августин, наприклад, вважав, що не душа міститься в тілі, а тіло в душі. Він безперечно мав рацію, якщо ці співвідношення не уявляти просторово. Тому що тіло людини душею тримається, а душа, в свою чергу, тримається духом.

Отже, наш дух не є просто нашою якістю (властивістю) чи рисою. Дух є істотно невід'ємна (атрибутивна) наша сутність, радше наша божественна атрибутивність. І водночас дух є такою сутністю, яка багаторазово перевищує наші тілесно-душевні сили і можливості, наш обмежений земний досвід, нашу виявлену земну сутність і наше природне чи соціальне єство. Парадоксально, радше діалектично виражаючись, можна сказати, що дух є

співвимірний нам і водночас неспіввимірний з нами. Неспіввимірність нашого духа з нашим тілесно-душевним виявленням вказує на наші нереалізовані можливості, вказує на нашу земну, природну і соціальну обмеженість, на нашу гріховність, на нашу, врешті-решт, земну смертність. У наступному параграфі ми розглянемо більш детально поняття духовності і духовного світу особистості.

Самостійна робота №3

Актуальність Божих заповідей. Не май інших богів крім Мене. Не взивай намарне ім'я Боже. Пам'ятай день святий святкувати.

Цей аспект стосується тріадної активності віри-совісті-волі людини в її богопізнанні. І тут також спостерігається ті чи інші ілюзії, одна із яких називається моральною, в яку може потрапити людина в своєму духовному житті і духовному пізнанні. Виявляється, що моральна ілюзія виникає тоді, коли ми абсолютизуємо волю у своєму духовному житті-пізнанні. Ця абсолютизація призводить до того, що людина не вчиться дякувати Богові і не вміє дякувати. Тут людина віруюча більше вірить у свою святість і почуває себе кращою від інших. Це доводить її часто до самовиправдання. Така людина починає думати, що Бог нагороджує чи карає відповідно до сурових критеріїв людської справедливості. У цій моральній ілюзії духовності немає злої волі, радше волюнтаризм людський, тобто перебільшення волі, яку ми якраз і розглядаємо як одну із рівноправних пізнавальних категорій.

Справжній морально-духовний аспект богопізнання виражається в тому, що в просторі душевній і духовній співпрацюють віра-совість-воля, а також любов-радість-надія. Тут ми маємо той випадок, коли свята Істина Божа відкривається дітям. Тут реалізується перша і шоста заповіді блаженства: "Блаженні вбогі духом, бо їхнє Царства Небесне" та "Блаженні чисті серцем, бо вони побачать Бога" (Матей, 5:3, 8). Розум при цьому веде себе не розкрито, скоріше пасивно. Тобто тут відсутня глибока раціональна думка, глибоке раціональне мислення. Тут для богопізнання необов'язкова богословська освіта, яка дає можливість витончено і глибоко проникати в таїни богослов'я. Ця можливість – великий дар Божий. Виявляється, що навіть недостатньо грамотна людина, але з чистим серцем, глибокою вірою і любов'ю до свого Спасителя може стати більш духовно освіченою, ніж вчений богослов, який не має племіння любові і намагається засвоїти Одкровення Боже лише інтелектуально.

Як було з'ясовано, завдання християнської етики полягає у

постійному вихованні віри-совісті-волі. Атому плекати совість – це те саме, що розвивати вроджену кожній людині релігійність, збагачуючи її богопізнання і богоспілкування. Творчий неспокій віри-совісті-волі постає як джерело духовної активності, спрямованої на богопізнання і богоспілкування. Цей творчий неспокій в zasadничує християнську етику з її трьома великими частинами: етику закону, етику відкуплення та етику боголюдської співтворчості.

Християнська етика наголошує на тому, що наше людське богопізнання реалізується в інтегральному, цілісному поєднанні всі ноосферних здатностей особистості і, зокрема, в тріадній активності любові-радості-надії. Розглянемо це питання детальніше.

Закон Божий можна визначити як найвищу морально-духовну правову норму для всіх народів і націй Землі. Це той Закон, який утримує весь людський світ від занепаду і деградації. І виявляється, що найважливішим критерієм оцінки будь-якого цивільного законодавства виступають Десять Заповідей Божих – Декалог (“декалог” в перекладі з грецької означає “десятислів'я”). Заповіді Божі не є психологічними настановами для людей. Всі Заповіді є ноологічними, морально-духовними повеліннями (приписами) і виражають вони Волю Божу. В короткій формі Заповіді Божі виражають відношення людини до Бога і до своїх ближніх. Заповіді Божі не достатньо лише почути. Їх треба сприйняти всією своєю душевно-духовною сутністю, тобто всією душею своєю і всім серцем своїм. А тому для їх засвоєння необхідні певні духовні зусилля. Перші чотири заповіді Декалогу виражають навернення людини до Бога – Творця. Друга частина Декалогу (шість заповідей) виражають морально-духовні норми міжлюдських стосунків і взаємин.

Перша заповідь: “Я – Господь, Бог твій; нехай не буде у тебе інших богів, крім Мене”. У цій заповіді Бог говорить до людини: “Я – Господь”. “Господь” – це вища форма володарювання. Це влада Єдиного Бога – Творця неба і землі, всього видимого і невидимого. І якщо людина не приймає цієї заповіді, то воно не просто порушує цю богоодкровенну заповідь; вона порушує, спотворює свою духовну сутність, свою ноосферу, свій образ Божий. Без відчуття свого зв'язку з Богом людина живе важко і вона не може досягнути повноти свого земного життя і пізнання. У кінці першої заповіді йдеться про те, щоб у нас, людей, не було інших богів, окрім Єдиного Бога- Творця. Виявляється, що у світі земному завжди було багато претендентів на роль отих самих інших богів.

Отже, першою заповіддю Господь Бог указує людині на Самого Себе і спонукає нас шанувати Його – Єдиного істинного

Бога. Окрім Нього, ми не повинні нікому віддавати Божої пошани. Ім'я “Господь”, як я уже відзначав, виражає “владарювання”. Ім'я “Бог” походить від слова “багатий у милості”, “благий”. Як Всемогутній – Бог повеліває, а як Милосердний – Він відкриває людям Самого Себе і Свою Святу Волю. Для того, щоб шанувати Господа Бога, ми повинні пізнавати Його, тобто вчитися богопізнанню.

Богопізнання є найважливішим з усіх сфер пізнання. Прилучитися до богопізнання, до Одкровення Божого є для нас найважливішим обов'язком. Усі наукові, філософські людські знання, якщо вони не осяяні світлом богопізнання, втрачають своє духовне значення, свій смисл і свою мету. І замість добра такі знання приносять у життя юдей багато зла і неправди.

Для богопізнання, тобто для того, щоб навчитися пізнавати правду про істинного Бога, ми повинні:

1) Читати і вивчати Свято Писання (Слово Боже, Біблію). Біблія сповіщає нам істинне і найдосконаліше пізнання про Бога та Його численні Одкровення людям;

2) Читати творіння святих отців і учителів Церкви. При цьому ми зможемо навчитися правильному розумінню Св. Писання, без перекручення і спотворення;

3) Якомога частіше відвідувати служби церковні в залежності від своєї конфесійної приналежності;

4) Вивчати творіння Божі – природу, а також історію роду людського, де виявлені дивовижні діяння Промислу Божого.

Перша заповідь покладає на нас і певні обов'язки богошанування. Ми повинні: вірувати у Бога, тобто мати щире і тверде переконання в Його Бутті, в Його Існуванні; ходити перед Богом, тобто завжди пам'ятати про Бога і все, і скрізь робити богоугодне і праведне; надіятися на Бога. Любити Бога і коритися волі Божій. Вища форма любові до Бога – це радість і благоговіння як боязнь віддалитися від Бога через наші гріхи. Ми повинні також поклонятися Богові, прославляти Його і дякувати Господу Богу як Творцю, Промислителю і Спасителю нашому, пам'ятаючи про всі Його дари і милість до нас.

Д р у г а з а п о в і д ь: “Не роби собі кумира і нікого зображення того, що на небі вгорі, і що на землі внизу, і що у воді нижче землі; не поклоняйся їм і не служи їм”. Це широковідома заповідь, в якій Господь Бог забороняє ідолопоклонство, тобто забороняє робити собі для шанування кумирів та ідолів, або ж шанувати подобу чи зображення того, що ми бачимо на небі (Сонця, Місяця, зірок), і того, що знаходиться на Землі (рослини, тварини, люди), або знаходиться у водах – річках, морях та океанах. Господь забороняє поклонятися і служити цим кумирам, замість істинного Бога. Таке поклоніння ідолам і кумирам було

характерно для язичників.

Із заборонаю поклонятися кумирам та ідолам, аж ніяк не можна плутати православного поклоніння святим іконам, за що часто православним дорікають протестанти. Шануючи святі ікони, православні не вважають їх богами або кумирами. Вони для православних є лише зображенням, образом Бога, ангелів або святих. Слово “ікона” якраз і перекладається з грецького як “образ”. Поклоняючись іконам і молячись перед іконами, ми молимося не матеріальній іконі, тобто фарбі, дереву тощо, а тому, хто на ній зображений. Святі ікони дані людям для побожного спомину про справи Божі і святих Його, для побожного, благочестивого піднесення думок наших до Бога, до Ісуса Христа та Його святих.

Однако, в наш час ідолопоклонство надзвичайно розповсюджено. Сучасні люди впадають в ідолопоклонство в різних формах і, зокрема тоді, коли ставлять на п'єдестал твори мистецтва, техніки, науки. Є й більш тонкі види ідолопоклонства, наприклад служіння гріховним пристрастям, а саме: користолюбство, черевоугодництво, гордість, марнославність та інше.

Т р е т ь я з а п о в і д ь: *“Не вимовляй імені Господа, Бога твого, марно, тому що Господь не залишить без покарання того, хто промовляє ім'я Його марно”*. Третьою заповіддю забороняється промовляти ім'я Боже даремно, без відповідного благоговіння. Вживається ім'я Боже даремно тоді, коли вимовляється в пустопорожніх розмовах, жартах та іграх. Забороняючи взагалі легковажне і непобожне ставлення до Імені Божого, ця заповідь забороняє гріхи, які походять від такого легковажного і непобожного ставлення до Бога. Такими гріхами є: божіння (божба), тобто легковажне вживання клятви у звичайних розмовах; богохульство – зухвалі або ж злі слова проти Бога; блюзнірство, коли про священні предмети говорять жартома або ж насміхаючись. Ім'я Боже слід вимовляти з благоговінням і побожністю, в молитві, у вченні до Боа, в законній клятві або ж присязі.

Ч е т в е р т а з а п о в і д ь: *“Пам'ятай день суботній, щоб святити його: шість днів працюй і виконуй у ці дні всю роботу свою, а день сьомий – субота для Господа Бога твого”*. Четвертою заповіддю Господь Бог повеліває нам шість днів працювати і робити свої діла, хто до яких покликаний. А сьомий день – субота для Господа Бога твого, тобто має присвячуватися служінню Богові, на святі й угодні Йому діла. Святими й угодними Богові ділами є: турбота про спасіння своєї душі, молитва у храмі Божому і вдома, вивчення Закону Божого, присвячення розуму і серця корисним пізнанням, читання Святого Письма та інших корисних

для душі книг, благочестиві розмови, допомога бідним, відвідування хворих і ув'язнених тощо.

Отже, хоча б один день на тиждень людина має відірватися від усіх своїх буденних справ і віддатися радості спілкуванню тільки з Богом.

Із п'ятої заповіді починається друга частина Декалогу, тобто заповіді, які переважно стосуються нашої поведінки з ближніми нашими.

П'я т а з а п о в і д ь: *“Шануй батька твого і матір твою, щоб тобі було добре і щоб продовжилися дні твої на землі”*. П'ятою заповіддю Господь Бог наказує нам шанувати батьків своїх і за це обіцяє довге життя у добробуті. Шанувати батьків означає: любити їх, шанобливо ставитися до них, не ображати їх ні словами, ні вчинками, слухатися їх, допомагати їм у праці, турбуватися про них, коли вони в біді, а особливо в час хвороби та їхньої старості, а також молитися за них Богові, як за їхнього земного життя, так і після смерті. Гріх непошани до батьків – великий гріх. Нагадую, що у Старому Завіті той, хто лихословив батька або матір свою, карався смертю.

Поряд з батьками ми повинні шанувати і тих, хто так або інакше замінює нам батьків. До таких осіб належать: пастирі й отці духовні, які турбуються про наше спасіння, навчають нас віри і моляться за нас. Сюди відносяться також наші вихователі, вчителі і благодійники, які дбають про те, щоб навчити нас і дати нам все добре і корисне. Тому грішать ті, які не поважають старших, особливо старих людей; хто з недовір'ям ставиться до їхньої досвідченості тощо. Цією заповіддю встановлюється духовний зв'язок між поколіннями. А цей зв'язок, як легко зрозуміти, не встановлюється автоматично – тут необхідні духовні зусилля і самообмеження.

Ш о с т а з а п о в і д ь: *“Не вбивай!”*, тобто, *“Не вбий!”*. Не вбивай людину. Вбивство є замахом на образ Божий в людині. Людина – не є господарем життя іншої людини. Ось що відображає ця коротка, могутня, божественна заповідь. Ця заповідь свідчить нам не просто про жалість до людини, а дещо набагато більше – людина не має права підняти руку на іншу людину. Убивство є не лише позбавлення біологічного життя іншої людської істоти. Вбивство є актом духовним. Ця заповідь автоматично забороняє самогубство у будь-який спосіб.

Життя – найбільший, незбагнений дар Божий, тому позбавляти життя себе або ж відбирати його в когось іншого – найжахливіший, найтяжчий і найбільший гріх. У свою чергу, самогубство – найстрашніший з усіх гріхів, вчинених проти шостої заповіді, бо у самогубстві, крім гріха убивства, є ще тяжкий гріх – відчай, ремствування на Бога і зухвалий бунт проти Провидіння

Божого.

Сьома заповідь: *“Не чини перелюбу!”* Або ж: *“Не перелюбствуй!”*. Сьомою заповіддю Господь Бог наш забороняє перелюб, тобто порушення подружньої вірності і будь-яку незаконну і нечисту любов. Чоловікові і дружині Бог забороняє порушувати шлюбну вірність і любов. Неодруженим слід дотримуватися чистоти думок і бажань – бути цнотливими у ділах і в словах, у помислах і бажаннях.

Восьма заповідь: *“Не кради!”*. Цією заповіддю забороняється крадіжка, тобто привласнення у будь-який спосіб того, що належить іншим. Види крадіжок у наш час є найрізноманітнішими: власне крадіжка, тобто викрадення чужих речей, грошей тощо; грабунок, тобто насильне відбирання чужих речей; хабарництво, тобто, коли посадові особи беруть незаконно дари з людей, чие прохання за своєю посадою зобов'язані виконувати безплатно; дармоїдство, тобто коли людина отримує платню за роботу, але, по суті, нічого не виконує; здирництво, тобто коли беруть за щось великі гроші, користуючись чужою бідною; обман, тобто привласнення чужих речей хитрощами. Забороняючи всі види відбирання власності у ближнього, восьма заповідь велить нам бути безкорисливими (не жадібними), чесними, працелюбними, милосердними і правдивими. Щоб не грішити проти цієї заповіді, потрібно любити іншого, як самого себе і не робити іншим того, чого сам собі не бажаєш.

Дев'ята заповідь: *“Не свідчи неправдиво проти ближнього твого”*. Дев'ятою заповіддю Господь Бог забороняє говорити неправду про іншу людину і забороняє взагалі всяку неправду, як, наприклад: свідчити неправду в суді; робити неправдивий донос; обмовляти, зводити наклепи, лихословити, розпускати плітки. Наклепництво є справою просто диявольською, бо назв “диявол” якраз і означає наклепник.

Щодо християнина, то для нього неприпустимою має бути будь-яка неправда, коли навіть немає наміру вчинити зло ближньому. Адже всяка неправда не гідна звання християнина і суперечить любові та повазі до ближнього. Апостол Павло закликає: *“Відкинувши неправду, говоріть правду кожний ближньому своєму, бо ми члени один одному”* (Еф. 4, 25). Для християнина взагалі важливо приборкувати свій язик, тобто завжди говорити правду і стримувати себе від лукавих слів і марнослів'я. Слово є дивним даром Божим і цим даром не слід зловживати. Ісус Христос застерігає нас: *“Кажу ж вам, що за всяке пусте слово. Яке скажуть люди, вони дадть відповідь у день судний: бо за словами своїми будеш виправданий і за словами своїми будеш осуджений”* (Мф., 12, 36-37).

Десята заповідь: *“Не бажай дому ближнього твого; не бажай*

дружини ближнього твого, ні поля його, ні раба його, ні рабині його, ні вола його, ні осла його, ні всякої худоби його, нічого, що у ближнього твого". Гріхи проти цієї заповіді називаються *заздрощами*. Той, хто заздрить, хто в думках своїх жадає чужого, той від поганих думок і жадань легко може перейти й до поганих справ. Заздрість оскверняє душу людини, призводить до суму,

Самостійна робота №4-6

Шануй отця свого і матір свою – добре тобі буде і довго житимеш на Землі (7 год.)

роблячи таку людину нечистою перед Богом. Як відомо із Старого Завіту, через заздрість диявола гріх увійшов у світ.

Одне із головних завдань істинного християнина – очищати свою душу від усякої внутрішньої нечистоти і неправди, згідно з настановою Апостола: "очистьмо себе від усякої скверни плоті і Духа, творячи святиню в страхові Божому" (2 Кор., 7, 1). Щоб уникнути гріха проти десятої заповіді, необхідно берегти чистоту серця від усяких поганих жадань і думок (помислів). Треба вчитися бути задоволеними тим, що маємо в даний час й дякувати Богові за це. А чужого ніколи не жадати і не сумувати від благополуччя ближнього, що їм потрібно, те що полегшує їм життя, сприяє здоров'ю душі і тіла

Морально-духовний Божий закон – це ті заповіді християнського життя, які є відповіддю людини на Боже покликання до благодатної участі у боголюбському житті-пізнанні. І уже в Старому Завіті було визначено, що виконання заповідей Божих є необхідною умовою (засадою) міжособистісних стосунків між Богом-Творцем і людиною. Ця старозавітна норма залишається чинною і для християнського життя в лоні Христового покликання-відповіді. Вільне, свобідне прийняття і використання заповідей Божих є тим самим позбавлено всякого механіцизму, детермінізму і примусу. Цим морально-духовний закон відрізняється від усяких інших суспільних законів. Невиконання заповідей Божих призводить до численних гріхів. Розглянемо дещо детальніше універсальну етичну категорію під назвою "гріх".

У Святому Письмі гріх визначається як зазіхання людини на повну автономію від Бога-Творця, на самочинне вирішення питання про добро і зло. У Біблії є численні описи людських гріхів. І природа гріхів у всіх відтинках визначається у біблійній історії. Історія людського спасіння – це історія невпинних бажань діянь Божих у відверненні людей від гріхів. Гріх – це вчинок, який проявляється у вигляді свобідного і добровільного порушення Божих заповідей. Це, по суті, хвороба людини, її неміч, що є наслідком її недостатньої участі в боголюбському житті-пізнанні.

Отже, гріх – це відвернення особи від свого Бога-Отця. Наслідки такого непослуху і відвернення стосуються, в першу чергу, самої людини, а через неї – людської спільноти і всього людського світу.

Первісний гріх. У Біблії є свідчення про гріхопадіння, котрим започаткована історія людства. Первісне гріхопадіння наших прародителів – це найбільша антропологічна катастрофа, яку знає людство. Гріх Адама і Єви проявляється як непослух, як вчинок-дія, котрою люди свідомо і навмисне протиставили себе Богові, порушуючи одне з Його велінь. Зовнішній бунтарський вчинок є наслідком внутрішнього душевно-духовного акту. Адам і Єва не послушалися Бога тому, що піддалися нашіптуванню Змія, захотіли бути “як Бог, що знає добро і зло” (Бут., 3,5). Це добровільна відмова від Того, хто їх створив. Це було порушенням стосунків, які єднали людей з Богом-Творцем. Це були стосунки дружби і співтворчості – вільної, добровільної, свободної, боголюдської. Єва і Адам засумнівалися у безмежній Щедрості й Доброті Бога. Результатом гріхопадіння стало спотворене перше уявлення людей про Бога. Було спотворено уявлення про Божественну Істину-Благо-Красу. Поняття про безмежно безкорисного, досконалого Бога, Котрий немає недоліків ні в чому і Котрий може лише дарувати свої Істину-Благо-Красу, люди підмінили уявлення про якусь безмежну користолюбиву істоту.

Результатом гріхопадіння є те, що *“світ увесь у злі лежить”*. Зло стало всесвітнім фактом, бо всяке життя в природі починається з боротьби і злоби, триває у стражданні і рабстві, закінчується смертю. Покотилося вогненне колесо буття. Всесвітнє відпадиння від Бога стало всесвітнім злом, єдиним у своїй сутності і триєдиним у своїх формах – це дерево життя у природному світі нашої планети. Дерево життя і смерті, дерево, яке безперервно гине: корінь його *гріх*, зростання його – *хвороба*, плід його – *смерть*.

Є гріхи добровільні і недобровільні. Гріх праотця Адама – це добровільний гріх, він був наслідком його свободного вибору. Недобровільними гріхами є наші успадковані від Адама і Єви і від своїх предків, зокрема батьків, гріхи. Люди виховуються у гріховній спільноті і мимоволі перебирають морально-духовні вади “загальноприйнятого” гріховного стану.

Гріх затьмарює в людині образ Божий. Деякі богослови твердять про “втрату” образу Божого в людині через гріх. Але ж, образ Божий в людині залишається навечно. В результаті гріхів великих і малих він лише затьмарюється. Коли зло і злі вчинки віддаляються, якості образу Божого відновлюються ніби самі по собі. Сутність гріха давно з’ясована в християнській етиці. Гріх є затьмаренням душі і духа людини, гріх є рабством людини,

слабкістю і непостійністю. Внаслідок переступу праотця Адама безлад і брак гармонії проявляються у всьому світі, зокрема, у природній душевно- тілесній структурі людини, а також в структурі нашої ноосфери.

На морально-духовному рівні наслідками гріхів є схильність людини до розчарування, досади, пригнічення. Окрім гріхів проти десяти заповідей Божих християнин має боротися проти різних гріховних пристрастей, зокрема, таких як: обжерливість, розпуста, сріблολюбство, марнославство, гордість, сум, гнів, нудьга та ін.

Самостійна робота №7

Зміст моралі Ісуса Христа. Мораль в Посланнях Святого Апостола Павла. Статут християнської моралі. Розвиток морального богослов'я. Норма і сумління (6 год).

Велика новина новозавітної євангельської благовісті полягає в тому, що духовне затьмарення і духовна смерть людини не є остаточним. Через прийняття Ісуса Христа як свого Господа і Спасителя можна отримати прощення від Бога й повернутися до справжнього духовного життя. Гріх – це розрив зв'язку і спілкування людини з Богом, зокрема, відмова любити Бога і приймати Його Любов-Милосердя. Євангельська проповідь подає Любов Бога до людини і любов людини до Бога як найвищі і найістотніші морально-духовні принципи. Перш за все це проповідь про Любов Бога до людей. “Бо так полюбив Бог світ, що віддав Сина Свого Єдинородного, щоб усякий, хто вірує в Нього, не загинув, а мав життя вічне” (Іоан, 3, 16). Своєю чергою, Бог запрошує людей любити Його, роблячи людей учасниками Своєї любові. Це запрошення відкривається людям уже в Старому Завіті: “Люби Господа, Бога твого, усім серцем твоїм, і всією душею твоєю і всіма силами твоїми” (Втор., 6, 5). Отже, вже Старий Завіт вказує, що Бог не тільки встановлює заповіді любові, але й чинить так, щоб серце людини було здатне до цієї любові. І тут же, в Старому Завіті звучить заповідь любові до ближнього: “Люби ближнього твого як самого себе” (Левит, 19, 18). У Новому Завіті Ісус Христос з'єднує в одне – заповідь любові до Бога й до ближнього свого. При цьому одна й друга любові набувають універсального характеру. І в Особі Боголюдини Ісуса Христа об'явлення любові до Бога й до свого ближнього досягає своєї повноти і завершеності. З одного боку, Христос – це об'явлення (одкровення) любові Бога-Отця до людей, а з другого ж, Ісус як Син Божий і Син Людський, як Боголюдина стає взірцем наслідування для кожної людини. Ісус Христос відкриває для всіх людей перспективу виконання зобов'язання любити Бог й ближнього свого. Така подвійна заповідь любові є воістину новою,

Новозавітною заповіддю. Людина як образ Божий наділена здатністю до такої любові. Ця любов розповсюджується навіть на своїх ворогів.

Самостійна робота №8

Незрівнянність Христа. Перш за все Любов. “Він задля нас, людей, і нашого ради спасіння зійшов із небес і воплотився з Духа Святого і Марії Діви і стався Чоловіком” (із Символу Віри). Реалізація цінностей: вмерти для Воскресіння.

Відкупительна місія Ісуса Христа (6 год.0)

Численні гріхи оскверняють людину у самій її сутності. Гріхи затьмарюють образ Божий в людині. Нечистим стає морально-духовне ество людини, джерело думок, слів, намірів. У результаті такого опоганення особисте спілкування людини з Богом порушується, по суті стає неможливим. Очищення від морально-духовної нечистоти й неправди, викликаних гріхами, стає можливим за умови примирення людини з Богом – своїм Творцем після того, як Ісус Христос здійснив Свій спокутуючий людські гріхи подвиг на Голгофському хресті. Після цього Бог-Творець очищає ноосферу людини (її серце й розум) через віру в Ісуса Христа як Господа і Спасителя. В Новому Завіті знаходимо важливі принципи євангельської морально-духовної доктрини. Наведемо характерні положення: “Тому що всі согрешили і позбавлені Божої слави, але отримують виправдання задарма, Його благодаттю, через спокутування в Ісусі Христі” (Рим. 3:23-24). Ісус Христос “Він наші гріхи Сам возніс тілом Своїм на дерево, щоб ми, звільнившись від гріхів, жили для правди: ранами Його ви зцілилися” (I Петр. 2:24). “...Христос, щоб привести нас до Бога, один раз постраждав за гріхи наші, Праведник за за несправедних, будши умертвлений тілом, але ожив Духом” (I Петр. 3:18).

Євангельська морально-духовна доктрина спрямована до вдосконалення людини. Віруючим пропонується блаженство і спасіння Богом-Творцем за умови віри і слідування спасительному вченню Господа нашого Ісуса Христа. Розглянемо детальніше дев'ять євангельських заповідей блаженства.

Самостійна робота №9

Людина – храм Святого Духа (6 год.)

Заповіді блаженства, які дав нам Спаситель Ісус Христос, не порушують розглянутих в попередньому параграфі заповідей Закону. Навпаки, ці заповіді доповнюються. Десять заповідей Старого Завіту обмежуються тим, що забороняють розбити те, що є гріховним. В той час як євангельські заповіді блаженства вчать нас того, як ми можемо досягти християнської досконалості, святості і блаженства. Декалог був даний людям у стародавні

часи, щоб диких і грубих людей утримувати від злих вчинків. Заповіді блаженства дані християнам, щоб показувати їм, які душевно-духовні настрої повинні вони культивувати і мати, щоб все більше і більше наближатися до Бога, набувати святості, а разом з тим і блаженства, тобто вищого ступеня щастя. Святість, яка досягається від близькості до Бога є найвище щастя (блаженство), якого тільки може бажати людина. Старозавітний Закон є законом суворої правди грішного життя людей, а Новозавітний закон Христів є законом Божественної Любові, радості й надії, закон благодаті, закон боголюдської співпраці і творчості.

Перша заповідь блаженства. *“Блаженні убогі духом, бо їхнє є Царство Небесне”*. Тут мова йде про *убогість духовну* – морально-духовне переконання в тому, що життя наше і всі наші блага духа-душі-тіла (як-то життя, здоров'я, душевно-духовні здатності, знання і всілякі життєві блага) – все це дар Божий. Убогість духовна виражає *смирення* людини, яке *взасадничує смиреномудрість* – основну християнську чесноту. Ця чеснота протилежна *гордині*, а від гордині сталося все зло у світі. З Біблії відомо, що перший ангел став дияволом, перші люди згрішили, а нащадки їх сваряться і ворогують між собою через *гординю*. *“Початок гріха – гординя людська”*. В той час як без смирення, без смиренномудрості неможливе звернення до Бога за допомогою, неможлива будь-яка інша християнська чеснота.

Морально-духовне смирення уможливає нам пізнання самих себе, правильно оцінювати свої достоїнства і недоліки. Смирення благодійно впливає на виконання наших обов'язків щодо ближніх, збуджує і зміцнює у нас віру в Бога, сприяє зростанню любові й надії до Господа Ісуса Христа, залучає до нас милосердя Боже, а також і прихильність до нас людей. *“Жертва Богові – це дух упокорений, серцем скорботним і смиренным Ти не погордуєш”* (Пс. 50:19). У свою чергу, *“навчіться від мене, бо Я лагідний і смиренний серцем, і знайдете спокій душам вашим”* (Мф. 11, 29).

Слід зазначити, що убогість тілесна, або бідність житейська, хоча й може багато сприяти набуттю духовної убогості. Але не завжди *“убогі тілесно й матеріально”* можуть бути *“убогими й духовно”*. Своєю чергою, і багаті можуть бути *“убогими духом”*, якщо розуміють, що видиме, матеріальне багатство є скороминуще і що воно не може замінити багатства духовного. Тут доречно навести слова Спасителя: *“Яка бо користь людині, якщо вона здобуде весь світ, а душу свою занапастить? Або що дасть людина в замін за душу свою”* (Мф. 16, 26).

В нагороду убогим духом, тобто смиренным господь Ісус Христос обіцяє Царство Небесне, тобто вічне блаженне життя. І що

важливо, цю участь у Царстві Божому убогі духом починають відчувати вже тут, на Землі, в своєму земному житті, а остаточно і у всій повноті вони отримують її у майбутньому житті.

Друга заповідь блаженства. *“Блаженні ті, що плачуть, бо вони втішаться”*. У нашому щоденному житті часто є від чого плакати. Але плач, про який говориться у другій заповіді блаженства є, насамперед, істинна скорбота серця людини і сльози покаєння за вчинені нею гріхи, за наші провини перед Милосердним Богом-Отцем. І як каже апостол Павло *“Бо печаль заради Бога породжує незмінне покаєння на спасіння, а печаль мирська викликає смерть”* (2 Кор.: 7, 10). Також до блаженства можуть вести скорбота і сльози, викликані співчуттям і стражданням до нещастя ближнього нашого, якщо ці сльози щирі і супроводжуються ділами християнського милосердя й любові.

З іншого боку, є печаль без надії на Бога, яка не виникає від усвідомлення своєї гріховності перед Богом-Отцем. Така печаль і сльози є наслідком нездійсненності честолюбивих, владолюбивих і корисливих прагнень. Така печаль через зневір'я і відчай веде до смерті духовної, а іноді й до тілесної (до самогубства).

Отже, у нагороду тим, що плачуть, Господь обіцяє, що вони втішаться – отримують прощення гріхів, а через це внутрішнє заспокоєння, душевно-духовне зцілення, отримують і вічну радість, тобто вічне блаженство.

Третя заповідь блаженства. *“Блаженні лагідні, бо вони успадкують землю”*. *Лагідність* є однією з найважливіших характеристик душевно-духовного стану людини, сповненої християнської любові, радості і надії, при якому людина не дратується і ніколи не дозволяє собі гніватися і злитися, ремствувати не тільки на Бога, але й на людей. Лагідні люди і самі не дратуються, й інші не дратують. Християнська лагідність виявляється, насамперед, у терплячому перенесенні образ, завданих іншими і є рисою, протилежною гніву, злобі, мстивості і самохизуванню. Лагідність стверджується у Новому Завіті як одна із духовних чеснот християнина. За словами ап. Павла: *“Якщо можливо і залежить від вас, перебувайте в мирі з усіма людьми. Не мстите за себе, улюблені, а дайте місце гніву Божому”* (Рим.: 12, 18). Найвищим проявом лагідності бачимо в Боголюдині Ісусі Христі, який молився на хресті за Своїх ворогів. Він і Сам учить нас не мститися ворогам, а робити їм добро: *“Навчіться від Мене, бо Я лагідний і смиренний серцем, і знайдете спокій душам вашим”* (Мф.: 11, 29). Християнська лагідність підкорює найжорстокіші серця, як про це свідчить історія християнської святості. А тому Господь наш Ісус Христос обіцяє лагідним те, що вони успадкують землю. Ця обітниця означає, що лагідні християни в нинішньому житті силою Божою зберігаються на

Землі, незважаючи на усякі підступи людські і на найжорстокіші гоніння. В майбутньому житті лагідні будуть спадкоємцями небесної батьківщини – Нової Землі і Нового Неба.

Четверта заповідь блаженства. *“Блаженні голодні і спрагли правди, бо вони наситяться”*. Вислів “голодні і спрагли” означає, що прагнення наше до правди, до справедливості, до святої істини повинне бути настільки сильним, настільки сильним є бажання голодної і спраглої людини втамувати свій голод і спрагу. Прекрасно таке прагнення виражає псалмопівець Давид: “Як прагне олень до потоку води, так прагне душа моя до Тебе, Господи” (Пс.: 41, 2-3).

Голодним і спраглим правди та істини святої Господь обіцяє, що вони

наситяться. Тут йдеться про духовне насичення, яке супроводжується душевно-духовним спокоєм і миром, спокоєм совісті. Це насичення в тутешньому земному житті може бути лише частковим. Але голодним і спраглим істини Божої Господь більше за всіх відкриває таємниці Землі і Царства Небесного уже в цьому житті. Серця таких християн радуються істині Божій. Повне ж насичення, тобто повноту радості і блаженства, задоволення святих прагнень людського духа, здобуття вищої радості і блаженства, християнини мають отримати у майбутньому, вічному, блаженному житті з Богом.

П’ята заповідь блаженства. *“Блаженні милостиві, бо вони помилувані будуть”*. Милостиві або милосердні – це ті люди і, зокрема, християни, які співчувають іншим, усім серцем жаліють людей, які потрапили у біду або нещастя і намагаються їм допомогти своїми добрими ділами. Діла милостині бувають матеріальними і духовними. До перших відносяться такі конкретні справи: нагодувати голодного; напоїти спраглого; голого, або того, хто потребує одягу, – одягти; ув’язненого відвідати; відвідати хворого і посприяти його одужанню; прийняти мандрівника у свій дім і надати йому спочинок та ін.

Милості духовні: словом, ділом і власним прикладом повернути грішника на правильну путь, на путь спасіння і життя вічного; подати ближньому добру і своєчасну пораду у скруті й небезпеці; утішити сумного; не відповідати злом на зло; від усього серця прощати образ; молитися за ближніх і за своїх людей.

Отже, милостивим Господь обіцяє в нагороду, що вони самі будуть помилувані, тобто в майбутньому Суді Божому, вони будуть визволені від вічного осудження за свої гріхи, подібно до того, як вони виявляли милосердя до інших людей на землі.

Шоста заповідь блаженства. *“Блаженні чисті серцем, бо вони Бога побачать”*. Чистою серцем – це особлива категорія людей, зокрема християн. Це ті люди, які не тільки явно не

грішати, але їй не приховують, тобто не мають порочних і нечистих думок, бажань і почуттів у собі, у своїй душі, у своєму серці. Серце таких людей є вільне від прихильності і пристрасті до тлінних, земних речей; така людина вільна від духовних пристрастей, що породжуються самолюбством та гордістю. Люди, чисті серцем, завжди безперестанно пам'ятають про Бога і думають про Нього. Щоб придбати чистоту серця треба берегтися від багатьох гріхів, зокрема, об'їдання, пияцтва, непристойних видовищ та веселощів, від читання непристойних книг та ін.

Слід зазначити, що чистота серця значно вища від звичайної чистосердечності. Чистосердечність полягає лише у щирості та відвертості людини у ставленні до ближніх, а чистота серця в євангельському смислі вимагає повного погашення порочних думок і жадань, постійної пам'яті про Бога та про Його Святий Закон.

Християнам з чистим серцем Господь обіцяє в нагороду, що вони *побачать* Бога. Тут, на землі, вони уже бачать Його благодатно-потаємно, очима свого духа. Вони можуть також бачити Його в явленнях, образах і подобах. У майбутньому ж вічному житті вони бачитимуть Його так, як Він є. Ось дивовижне свідчення ап. Іоана: “Улюблені! Ми тепер діти Божі, але ще не відкрилося, що будемо. Знаємо тільки, що, коли відкриється, будемо подібні до Нього, тому що побачимо Його, як Він є” (1 Іоан.: 3, 2).

Сьома заповідь блаженства. *“Блаженні миротворці, бо вони синами Божими назвуться”*. Миротворцями називаються ті люди, які їй самі намагаються жити з усіма у мирі і злагоді, й інших людей, які ворогують між собою, намагаються примиритися або принаймні молять Бога про примирення. Отож, миротворцям Господь обіцяє, що вони назвуться синами Божими, тобто будуть найближчими до Бога, спадкоємцями Божими, співспадкоємцями Христовими. Миротворці своїми подвигами уподібнюються Сину Божому Ісусу Христу, який прийшов на Землю, щоб примирити грішних людей з Богом, радше з правосуддям Божим і вселити мир між людьми, замість ворожнечі і ненависті, що панувала між людьми. Тому миротворцям і обіцяється благодатне найменування синів Божих. Як говорить ап. Павло: “А якщо діти, то і спадкоємці Божі, співспадкоємці Христу, коли тільки з Ним страждаємо, щоб з Ним і прославлятися. Бо гадаємо, що нинішні тимчасові страждання нічого не варті порівняно з тією славою, яка відкривається в нас” (Рим.: 8, 17-18).

Восьма заповідь блаженства. *“Блаженні гнані за правду, бо їхнє є Царство Небесне”*. Гнані за правду – це ті віруючі християни, які так люблять жити за правдою, тобто за Законом Божим. Вони твердо і непорушно виконують свої християнські

обов'язки, а за своє праведне і благочестиве життя терплять від нечестивих людей, від ворогів правди і добра. Гоніння за правду Божу були неминучими у світі, який лежить у злі. Гоніння неминучі для християн, які живуть за Євангельською правдою, тому що злі люди ненавидять правду, бо правда розкриває їхні злі справи і вчинки. Ненависники правди Божої розп'яли Ісуса Христа як Сина Людського і Сина Божого. І, як показує історія християнства, сповнилися слова апостола Павла.

Щоб терпеливо переносити гоніння за правду християнину потрібна допомога Божа: любов до істини, постійність і твердість у своїх цнотах, мужність і терпіння й уповання (надія) на допомогу і заступництво Боже. Гнаним за правду, за їх сповідницький подвиг Господь Ісус Христос обіцяє Царство Небесне, тобто повне торжество духа, радість і блаженство в оселях небесних майбутнього життя вічного.

Дев'ята заповідь блаженства. *“Блаженні ви, коли ганьбитимуть вас і гнатимуть, і зводитимуть на вас усяке лихослів'я та наклепи – Мене ради. Радуйтеся і веселіться, бо велика нагорода ваша на Небесах. Так гнали і пророків, які були до вас”*. Дев'ята заповідь є продовженням восьмої. Але тут мова йде про особливо активних християн, таких, якими були усі апостоли Христові і багато святих із різних народів світу. Ці християни звершували мученицькі подвиги, терпіли ганьбу і злослів'я, наклепи і знущання, злигодні саму смерть. Християнська мужність уможливлялася високими морально-духовними чеснотами – вірою у Бога, надією на Нього, любов'ю до Бога і ближніх, на цілковитому послухові і непохитній вірності Христу Богу. За подвиг мучеництва Господь обіцяє велику нагороду на Небесах, тобто найвищий ступінь блаженства у майбутньому вічному житті. Дивовижно, що безліч християнських мучеників раділи в найстрахотливіших стражданнях тілесних, як про це оповідають численні вірогідні їх життя, що збереглися до наших днів.

Самостійна робота №10

Мораль у молитві “Отче наш” Нагірна проповідь Ісуса – віддзеркалення нової моральності (2 год.)

Моральні та морально-духовні чесноти християнина є також предметом дослідження *християнської етики*. Християнська етика – це, передусім, вчення про морально-духовну сутність людини. Це вчення в zasadничується живою вірою в Триєдиного Бога – Отця і Сина і Святого Духа. Християнська мораль – це боголюдська мораль, яка утримується й реалізується всіма духовно-пізнавальними здатностями людини, такими як: *уява, інтуїція, розум; віра, совість, воля; любов, радість, надія*. Життя людини, радше її земне життя-пізнання – це динаміка, ріст і

розвиток. Це життя, яке обов'язково прямує до визначеної мети. Звідси постає християнсько-етичне питання про смисл життя людини на Землі. Отже, християнська етика розглядає людину як *буття в рості й розвитку*. А оскільки людина є образом і подобою Божою, то наше християнське життя-пізнання є істотно боголюдським, тобто здійснюється за допомогою Ісуса Христа – нашого Господа і Спасителя.

У своїй душевно-духовній глибині кожна людина *знає*, що вона створена для того, щоб бути щасливою. Людина як *втілений дух* ніколи не може стати до кінця завершеною, реалізованою. Вона безупинно знаходиться перед обрієм найрізноманітніших можливостей. Багаточисленність людських потреб, вкорінених в її духовно-розумних, морально-духовних та духовно-естетичних здатностей, вкорінених в її гідності та в прагненні до *любові і радості, до життя вічного*, свідчать про те, що в людині є надприродне, божественне покликання до щастя, яке немислиме для будь-якої тварини на Землі.

Але людина у своєму духовно-розумному та морально-духовному естві може спрямовуватися як до безмежної радості Царства Небесного, так і спрямовуватися до безмежного суму, не вірячи і не розуміючи про своє достоїнство як образа і подоби Божої. Євангельська благовість учить нас такому розумінню свого життя, свого покликання, своєї боголюдської гідності і свободи.

Людина прагне щастя, але зустрічає численні перешкоди на шляху до його досягнення. Помилка полягає в людському невірстві і гріховному засліпленні, завдяки чому людина шукає щастя там, де його немає і не може бути. Християнська етика з'ясовує морально-духовні ідеали і норми щастя і блаженства людини, проголошених Ісусом Христом. Ці норми та ідеали ми розглядали в попередніх параграфах. Вони викладені в Декалозі і Нагірній проповіді Ісуса Христа.

Питання морально-духовної самореалізації особистості пов'язані з проблемами моральної свободи людини, свободи дії, свободи вибору, свободи совісті і волі. Моральні чесноти християнина реалізуються в суспільстві, від добробуту якого залежить якість нашого життя. Однак, для нашого часу якраз характерним є *низький рівень духовності і християнської моралі*. Однією з причин нездорової духовності та аморальності в сучасному українському суспільстві є поширення релігійного сектанства, окультизму та аморальності. На цьому ґрунті з'являється суспільно-моральний хаос. Буття сучасних людей відзначається світоглядною і релігійною поверховістю. А тому так важливими є питання *духовного виховання і самовиховання на основі християнського морально-духовного вчення*.

Невірююча людина нашого часу стала, по суті, бездуховною (у

християнському розумінні), а в світі невірства і бездуховності панує пустота і скука. Здається, що чисто інтелектуальні здатності людини досягли своєї межі, подолати яку може лише відродженими здатностями і чеснотами етико- християнського світобачення і світорозуміння . Перед небезпекою жахливої руйнації і смерті, аморалізму і деградації людей необхідно плекати християнські моральні чесноти.

Справді, у своїй нормативній сутності євангельська мораль ґрунтується на імперативі (повелінні) *досконалості* людини: “Тож будьте досконалі, як Отець ваш Небесний досконалий” /Мф., 5: 48/. Досягнення цієї досконалості передбачає надприродне (благодатне) переображення людської природи, за яким йде переображення дій та вчинків християнина. Розглянемо дещо детальніше *морально-духовні чесноти християнина*.

У контексті християнської етики можна стверджувати, що досконалим є не той, хто робить зусилля, щоб бути досконалим, а той, хто шукає Бога і наслідує шлях, вказаний людям Ісусом Христом – єдиний шлях, на якому можливий морально-духовний розвиток особистості. *Чеснота* і визначається як морально-духовна сила віруючої людини. Чеснотливість і доброчесність – це вияв нового відродженого, духовного життя-пізнання людини. Чесноті протиставляється *вада*. А тому у Біблії згадуються численні як *чесноти, так і вади людей*. Чеснота вкорінюється в живому зв’язку з Христом-Богом, у сприйнятті і виконанні Його заповідей, в постійному прагненні до Нього. Дотримування встановленого Богом порядку є домінуючим чинником всіх чеснот, що й визначає *праведність людини* перед Богом. Вчинки та поведінка людини мають свідчити про *покору, смиренномудрість, вірність євангельським ідеалам і нормам*. Чесноти реалізуються в житті-пізнанні християнина через могутні духовно-пізнавальні здатності особистості в тріадній активності *уяви- інтуїції-розуму, віри-совісті-волі й любові-раді-надії*. Дехто із богословів ці здатності називає *богословськими чеснотами*. В такому розумінні, можна стверджувати, що моральні чесноти випливають з богословських.

Головними морально-духовними чеснотами, в яких кожний християнин повинен вправлятися (утверджуватися) є такі: *справедливість, мудрість, смиренність, лагідність, мужність, відповідальність, врівноваженість (поміркованість) та ін. Чесноти в zasadничують вірою і пізнаються добрими ділами, постійною добродійністю*.

Охарактеризуємо деякі із перерахованих чеснот.

Справедливість:

бути справедливим означає вірити, що кожна людина -- це розумна, свободна та волюбна особа; справедлива людина знає саму себе, свої уподобання та розуміє свого ближнього;

справедливість унормовує живі взаємовідносини між людьми; справедливість сприяє обміну морально-духовними цінностями, знаннями, вміннями, пережитим досвідом тощо; оскільки кожна людина – це окремий замкнений душевно-духовний світ, то *справедлива особистість* шанує іншого, віддає йому належне не з примусу, а з почуттям обов’язку і з любов’ю.

Мудрість: чеснота мудрості уможливає людині по-божому оцінювати все, що вона розуміє і бачить; мудра людина має ясний світогляд; у неї вироблено упевнене особисте ставлення до численних істин, фактів, явищ, правил, узагальнень, ідей тощо; мудра людина завжди вдумлива, об’єктивна, самозаглиблена; вона покірна, визнає своє обмеження, але невдовольняється поверховим знанням; розглядає життя і пізнання як школу мудрості і досконалості; будучи носієм християнської віросвідомості і християнського світогляду, мудра людина надає перевагу вічним і духовним цінностям; вона спрямована до високих ідеалів і відзеркалює в собі образ і подобу Божу.

Мужність: чеснота мужності характеризує *силу-владу-міць* людини духовної, відродженої в євангельському розумінні; справді, мужність дає духовній людині силу утверджуватися в добрі і долати всякі труднощі; мужня людина вірить у перемогу добра над злом; справжнє спілкування людини з Богом через молитву, піст, участь у християнських богослужіннях вимагає від людини *мужності – мужності входження в нову реальність, мужності віри і довір’я, мужності любові-радості-надії*; якщо людська особистість не погоджується на часткове (обмежене) спілкування з Богом, то вона має проявити *мужність бути* – мужність розуміти і пізнавати, що є воля Божа для неї особисто; мужність християнина в zasadничується *вірою-совістю-волею*.

Відповідальність: у цій чесноті гармонійно об’єднуються важливі якості і чесноти християнина; бажання бути мудрим, добрим, справедливим, святим формує чесноту *відповідальності* перед Богом, людьми і самим собою; чеснота *відповідальності* свідчить про свободу людини, бо не маючи свободи, людська особистість не була б у змозі відповідати за свої вчинки; сучасні християни більшою мірою мають усвідомлювати, що вони можуть і повинні взяти на себе відповідальність за долю своїх ближніх і за долю своєї Батьківщини.

Кожний християнин має працювати над формуванням (набуванням) морально-духовних чеснот. Засвоєні християнські моральні засади мають стати нормою поведінки; їх треба пережити і відчувати, оцінити, полюбити, прийняти й жити ними. В набуванні моральних чеснот християнина нікому не можна бути байдужим. Володіння християнськими чеснотами та їх реалізація в конкретних справах і ділах сприяє самопізнанню і

самовдосконаленню особистості. Численні українські традиції просякнуті християнськими морально-духовними нормами та ідеалами. Віками культивовані, вони увійшли в мистецтво і створили українську християнську духовну культуру. Морально-духовні чесноти не є вродженою якістю людини. Вони набуваються довгою і наполегливою працею над формуванням духовного світу особистості.

Розглянута нами морально-духовна концепція Старого і Нового завітів в засадничує норми життя, миру, здоров'я і гідності людини. Заповіді є виявленням доброзичливої Воли Божої. У них є все те, що Бог хоче від нас. Заповіді можна вивчити напам'ять, але не жити ними. І дійсно, люди часто знають все те, що заповідається, але живуть за іншими норами і правилами. А тому будемо не тільки слухачами заповідей Божих, але й їх виконавцям.

Тематичний план самостійної роботи з курсу за вибором «Основи християнської етики та моралі»

№	Назва теми	Кількіс ть годин
1	«Етика» і «Християнська етика та мораль». Біблія – книга історії спасіння, невичерпне джерело віри та моралі.	8
2	Виникнення Всесвіту і походження людини. Гріх людини і Божа благодать Про закон. Мораль Старого Завіту. Декалог.	8
3	Актуальність Божих заповідей. Не май інших богів крім Мене. Не взивай намарне ім'я Боже. Пам'ятай день святий святкувати.	8
4	Шануй отця свого і матір свою – добре тобі буде і довго житимеш на Землі.	8
5	Гідність та святість людського життя. Не вбий!	6
6	Заповіді чистоти любові. Не чужолож! Не пожадай жінки ближнього твого! Не кради! Не пожадай нічого того, що є власністю ближнього твого! Не свідчи неправдиво на ближнього свого!	6
7	Зміст моралі Ісуса Христа. Мораль в Посланнях Святого Апостола Павла. Статут християнської моралі. Розвиток морального богослов'я. Норма і сумління.	6
8	Незрівнянність Христа. Перш за все Любов. «Він задля нас, людей, і нашого ради спасіння зійшов із небес і воплотився з Духа Святого і Марії Діви і стався Чоловіком» (із Символу Віри). Реалізація цінностей: вмерти для Воскресіння.	6

	Відкупительна місія Ісуса Христа	
9	Людина – храм Святого Духа	7
10	Мораль у молитві “Отче наш” Нагірна проповідь Ісуса – віддзеркалення нової моральності.	2
	РАЗОМ	65

Рекомендована література Основна (базова)

- 1 Святе Письмо Старого та Нового Заповіту (повний переклад, здійснений за єврейськими, арамейськими та грецькими текстами) / о. І. Хоменко Львів: Місіонер, 2021. 1460 с.
- 2 Барщевський Т. Блаженства – добра новина / Т. Барщевський. Львів: ЛБА, 2020. 103 с.
- 3 Барщевський Т. Євангельські притчі / Т. Барщевський Львів: ЛБА, 2022. 134 с.
- 4 Бендик М. Християнська етика / М. Бендик, І. Гнатів, О. Огірко. Львів: Свічадо, 2020. 159 с.
- 5 Валле В. Корупція: Роздуми після Майдану / В. Валле. Київ: Дух і Літера, 2021. 280 с.
- 6 Ващенко Г. Виховний ідеал / Г. Ващенко. Полтава: Полтавський вісник, 2021. 194 с.
- 7 Вихрущ А. Основи християнської педагогіки / А. Вихрущ, В. Карагодін, Г. Тхоржевська. Тернопіль: Освіта, 2019. 167 с.
- 8 Вояковський о. Николай. Шляхами наших прочан / Н. Вояковський. Львів: Місіонер, 2021. 200 с.
- 9 Вуйчич Н. Життя без обмежень. Шлях до неймовірно щасливого життя / Нік Вуйчич; перекл. з рос. Олега Добрякова. Київ: Форс Україна, 2020. 352 с.
- 10 Марш Г. Історії про життя, смерть і нейрохірургію: збірка оповідань / Генрі Марш; переклад з англ. А. Мизака. Львів: Видавництво Старого Лева, 2021. 320 с.
- 11 Гільдебранд Д. Етика. Львів: УКУ, 2022. 445 с.
- 12 Гьофнер Йозеф, Кардинал. Християнське суспільне вчення / Пер. з нім. С. Пташник, Р. Оглашений. Львів: Свічадо, 2022. 304 с.
- 13 Івашкевич Г. А. Злочин без покарання / Г. А. Івашкевич. Львів: Край, 2021. 106 с.
- 14 Колонна К. Святий Джузеппе Москатті. Роздуми про його чесноти, свідчення і молитви / Карло Колонна. Івано-Франківськ: Апостол, 2021. 256 с.
- 15 Катехизм католицької церкви. Синод Української Греко-Католицької Церкви. Жовква: Місіонер, 2022. 772 с.
- 16 Катрій Ю. Пізнай свій обряд / Ю. Катрій. Львів: Свічадо,

2021. 472 с.

17 Катрій, Ю. Я. Божі заповіді: дорога до нашого спасіння / Ю. Я. Катрій. Нью-Йорк: Вид-во оо. Василіян, 2001. 172 с.

18 Кияк С. Християнська етика / Святослав Кияк Івано-Франківськ: Івано-Франківський Теологічно-Катехитичний Духовний Інститут, 2020. 240 с.

19 Козовик І. Християнська етика / І. Козовик. – Івано-Франківськ: Вид-во ІФТА, 2023. 164 с.

20 Королевський Кирило. Митрополит Андрей Шептицький (1865-1944) / Кирило Королевський / пер. з фр. Я. Кравець. Львів: Свічадо, 2021. 512 с.

21 Климишин І. Вчені знаходять Бога / І. Климишин. Івано-Франківськ: Духовний ін-т, 2021. 83 с.

22 Лахно А. І. Християнська етика: навч. посіб. / А. І. Лахно, В. М. Варенко. Київ: Видавництво Європейського університету, 2022. 215 с.

23 Луговий о. Антін. Біблійна історія Старого і Нового завіту / о. Антін Луговий. – Йорктон – Канада: Друкарня голосу Спасителя, 2021. 200 с.

24 Ляхович П. о. Діонісій. Історія спасіння. Дорога спільноти і Причастя / П. о. Діонісій Ляхович.

– Куритиба – Бразилія: Вид-во оо. Василіян, 2021. 94 с.

25 Малахов В. А. Етика. Курс лекцій: навч. посіб. / В. А. Малахов. 3-те вид. Київ: Либідь, 2021. 384 с.

26 Марусин Мирослав, архиеп. Божественна літургія / Мирослав Марусин. Рим: Вид-во оо. Василіян, 2021. 530 с.

27 Мудрий Софрон (владика), ЧСВВ. Публічне право церкви і конкордати / Софрон Мудрий. –

Івано-Франківськ: Теологічна Академія, 2022. 150 с.

28 Назар Н. Споглядати улюбленого / Наталя Назар. Жовква: Місіонер, 2020. 320 с.

29 Огірко О. Християнська етика / О. Огірко. Львів: Свічадо, 2019. 104 с.

30 Ремері М. Твіти з Богом: Великий вибух, молитва, Біблія, секс, Хрестові походи, гріх, кар'єра...

/ пер. з англ. Н. Стасевич / Мішель Ремері. Львів: Свічадо, 2018. 444 с.

31 Святий Августин. Сповідь /пер. з лат. Юрія Мушака / Августин Св. Київ: Основи, 2019. 319 с.

32 Слобідський Пр. Закон Божий: Підручник для сім'ї / Пр. Слобідський. Київ: Видавничий відділ УПЦ КП, 2023. 654 с.

33 Християнська етика. Посібник / За ред. Б. Г. Скоморського. Святин, 2019. 112 с.

34 Шахівська Т. Книга пам'яті. Небесна сотня. Герої не вмирають / Т. Шахівська. Київ: Гіперіон, 2021. 132 с.

35 Шевців І. Святі Тайни і їх здійснювання в українському обряді / о. Іван Шевців. – Мельборн – Австралія: Просвіта, 2021. 158 с.

36 Шевченко Т. Г. Кобзар / Тарас Шевченко. Харків: ВД «ШКОЛА», 2021. 576 с.

37 Шептицький А. Моральні чесноти // Львівські Архієпархіальні відомості / А. Шептицький. Львів, 1935. Ч. X. С. 282–325.

38 Шостек А. Бесіди з етики / пер. з польс. С. Рудович / А. Шостек. Львів: Свічадо, 2021. 120 с.

39 Шнакенбург Р. Етичне послання Нового завіту / Рудольф Шнакенбург / пер. з нім. Київ: Дух і літера, 2021. 340 с.

40 Шпідлік Т. Духовність християнського Сходу / пер. з італ. Мар'яни Прокопович. Львів: Видавництво ЛБА, 2019. 496 с.

Допоміжна

Аристотель. Никомахова етика / пер. з давньогр. В.Ставнюка. Київ: Аквілон-Плюс, 2002. 480 с.

Витівський М. Християнське виховання і навчання дітей / М. Витівський. Трускавець: Катехитична Комісія Самбірсько-Дрогобицької Єпархії УГКЦ, 2021. 136 с.

Ващенко Г. Вибрані педагогічні твори / Г. Ващенко. Дрогобич: Відродження, 2017. 214 с.

Вишневський О. І. Сучасне українське виховання: пед. нариси / О. І. Вишневський. Львів: Львів. обл. пед. тов-во ім. Г. Ващенка, 2018. 238 с.

Гільдебранд Д. Етика / Д. Гільдебранд. – Львів. Видавництво УКУ, 2002. – 445 с.

Доріан П. На порогах змужніння / П. Доріан. Львів: Свічадо, 2019. 119 с.

Дзерович Ю. Катехитика / Ю. Дзерович. Львів: ЛБА, 2019. 119 с.

Життя у Христі: Моральна катехиза / упор. О. С. Шевчук. Львів: Видавництво Українського Католицького Університету, 2021. 180 с.

Іван Павло II. Переступити поріг надії / пер. з польс. Надії Попач. Львів: Свічадо, 2021. 172 с.

Калашник А. Загальні методи вивчення предмету «Християнська етика». Львів: [б. в.], 2023. 191 с.

Катрій Ю. Перлини Східних Отців / Ю. Катрій. Львів; Місіонер, 2018. 344 с.

Кияк С. Християнська етика / С. Кияк. – Івано-Франківськ: Вид-во Івано-Франківського теологічно-катехитичного духовного ін-ту, 2019. 240 с.

Кемпійський Т. Наслідування Христа / Тома Кемпійський. – Львів: Свічадо, 1996. – 312 с.

- Кенеді Л. Етика для вищої школи. Львів: [б. в.], 2021. 44 с.
- Козовик І. Антропологія / І. Козовик. Івано-Франківськ: ІФТКДІ, 2018. 384с.
- Куаст Мішель. Шлях до успіху / М. Куаст. Львів: Свічадо, 2019. 242 с.
- Крип'якевич Р. Етикет / Р. Крип'якевич. Львів: ЛОНМІО, 2017. 110 с.
- Лужецький І. Отче наш / І. Лужицький. Париж: [б. в.], 2018. 174 с.
- Любачівський М. Десять Божих Заповідей / М. Любачівський. Львів: Києво-Галицька митрополія УГКЦ, 2021. 96 с.
- Ляхович Д. Лекції з метафізики / Д. Ляхович. Львів: ЛБА, 2021. 94 с.
- Мартіні Н. Зрілість – найважливіша проблема / Н. Мартіні. Рим - Львів: Видво оо. Селезіян, 2021. 107 с.
- Мень О. Син Людський / О. Мень. Львів: Свічадо, 2018. 372 с.
- Мизь Р. Християнство, що це властиво? / Р. Мизь. Львів: Свічадо, 2021. 372 с.
- Мончак І. Основні поняття етики / І. Мончак. Львів : [б. в.], 2021. 220 с.
- Мудрий С. Катехитика: методичні вказівки до курсу «Основи християнської моралі» / С. Мудрий. Івано-Франківськ: Івано-Франківська єпархія УГКЦ, 2021. 78 с.
- Музичка І. Родина – перша школа / І. Музичка. – Брюсель; Лондон; Мюнхен; Нью-Йорк; Торонто: Вид-во Цент. управи СУМ. 40 с.
- Нагаєвський І. Батьки і діти / І. Нагаєвський. Львів: Атлас, 2021. 240 с.
- Обер Ж.-М. Моральне богослов'я / Ж.-М. Обер. Львів: Стрім, 2022. 226 с.
- Сверстюк Є.О. Блудні сини України / Євген Сверстюк. Київ: Знання, 2021. 256 с.
- Степовик Д. Релігії світу / Д. Степовик. Київ: Б-ка українця, 2022. 112 с.
- Степовик Д. Релігії, культу і секти світу: Посібник з релігієзнавства і сектознавства / Д. Степовик. Київ: Б-ка українця, 2021. 246 с.
- Федорика Д. Етика / Д. Федорика. Львів: Львівська духовна семінарія, 2021. 220 с.
- Шпіраго Ф. Католицький народний катехизм / пер. о. Я. Левицького. Львів : Місіонер, 2021. 597 с.

Інформаційні ресурси

Конвенція про захист прав та гідності людини щодо застосування біології та медицини 1997 р. РС. URL: conventions.coe.int/Treaty/EN/Treaties/Html/164.htm